

Герасимчук О.П. Порівняльний аналіз правового статусу потерпілого за кримінально-процесуальним законодавством Польщі, Росії та України / О.П. Герасимчук // Проблеми державотворення і захисту прав людини : матеріали XIII регіональної науково-практичної конференції (Львів, 8-9 лютого 2007 року). — Львів: Юридичний факультет ЛНУ ім. Івана Франка, 2007.— С. 591-592.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО ЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ПОЛЬЩІ, РОСІЇ ТА УКРАЇНИ

Герасимчук О.

Національний університет “Острозька академія”

Тенденції міжнародної інтеграції та розвитку співпраці країн зумовлюють процес зближення законодавства різних держав. Не завжди запозичені норми дають очікуваний ефект, оскільки запроваджуються без врахування національних особливостей правової системи, без визначеної концепції чи без докорінного реформування відповідної галузі, де це необхідно. З іншого боку, порівняння правових інститутів різних країн і навіть різних правових систем дозволяє краще пізнати сутність цих інститутів, виявити прогалини, визначити позитивні риси.

Прийняття наприкінці 2004 року “Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів” засвідчило, що одним із пріоритетів у кримінальному процесі України є захист прав потерпілого від злочину. Цікаво, на нашу думку, порівняти нормативне закріплення правового статусу потерпілого в законодавстві України, Російської Федерації та Польщі.

Згідно ст. 49 КПК України потерпілим визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Відповідно до КПК Російської Федерації (ст. 42) потерпілим є фізична особа, якій злочином

спричинено фізичну, майнову, моральну шкоду, а також юридична особа, у випадку спричинення злочином шкоди її майну і діловій репутації. КПК Польщі визначає, що потерпілим є особа фізична або юридична, законні інтереси якої були безпосередньо порушені або поставлені під загрозу злочином (арт. 49). Таким чином, російське законодавство звертає увагу і диференціює види шкоди для фізичної і юридичної особи, що є достатньо обґрунтованим в світлі дискусії щодо неможливості заподіяння юридичній особі моральної шкоди (оскільки мораль властива лише фізичній особі). В кримінально-процесуальних нормах Польщі береться до уваги більш широка категорія — “законні інтереси”, а також допускається можливість визнання особи потерпілим, коли шкода реально не настала (зокрема, при готуванні до злочину чи замаху на злочин).

Невизнання в Україні юридичної особи потерпілим, очевидно, є тимчасовим явищем, оскільки в проекті КПК ця прогалина усувається. Також можна додати, що у Польщі потерпілим може бути визнана будь-яка державна, муніципальна або громадська установа, навіть якщо вона юридично не відокремлена. Крім того, потерпілим вважається заклад страхування, який покрив або зобов'язаний покрити шкоду, завдану злочином потерпілому. Зрозуміло, що коли потерпілим виступає юридична особа, її інтереси представляє уповноважений представник.

В Україні та Росії права, які має потерпілий, закріплені в одній статті, на відміну від Польщі, де права потерпілого виводяться зі змісту різних розділів: “Потерпілий”, “Приватний обвинувач”, “Допоміжний обвинувач”, “Цивільний позивач” тощо. З іншого боку, ст. 42 КПК РФ якісно відрізняється від ст. 49 КПК України — у нормі нашого кодексу зазначено 11 прав, а в наших сусідів — 22 права та 3 персональні процесуальні обов'язки потерпілого. Скажімо, в нормі КПК Росії додатково передбачені право знати про обвинувачення, яке пред'явлене обвинуваченому, право не свідчити проти себе, подружжя чи інших близьких родичів, право безкоштовно користуватися послугами перекладача, право отримувати копії визначених процесуальних рішень тощо.

Все ж, на нашу думку, більше значення має не кількість закріплених прав (хоч і це є важливим показником рівня законодавства), а реальні механізми їх здійснення.

Основними обов'язками потерпілого в Російській Федерації є обов'язок з'являтися на виклик дізнавача, слідчого, прокурора та до суду, обов'язок давати показання (які до того ж мають бути правдивими) і обов'язок не розголошувати дані попереднього слідства (якщо він був попередньо попереджений в порядку, встановленому ст. 161 КПК РФ). На відміну від Росії, в Україні потерпілий несе кримінальну відповідальність лише за дачу завідомо неправдивих показань, а давати чи не давати показання — це його не обов'язок, а право. В Польщі ж потерпілий не звільнений від обов'язку давати показання, якщо він став свідком злочину.

Практично однотайно в законодавстві визнається, що у справах, наслідком яких стала смерть потерпілого, його права переходять до одного з близьких родичів. В КПК Польщі, щоправда, не акцентується увага на родичах, а вживається поняття “найближчі особи”, що допускає наявність не лише родинних стосунків особи-представника і потерпілого. На нашу думку, таке розширення кола осіб, які можуть бути допущені до кримінального процесу, має достатнє обґрунтування. У випадку відсутності найближчих осіб, чи їх невиявлення, права потерпілого реалізує прокурор під час публічної діяльності.

Одним з найбільш важливих прав потерпілого є право на заявлення цивільного позову. Право подати цивільний позов за кримінально-процесуальним законодавством Польщі має як потерпілий, так і прокурор. Цим правом вони можуть скористатись до закінчення першого допиту потерпілого на основному розгляді справи в суді. Якщо потерпілим є малолітній або недієздатний (повністю або частково), його права виконує законний представник або особа, під постійною опікою якої перебуває потерпілий.

Вітчизняне законодавство передбачає право пред'явити цивільний позов лише для особи, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину (це може бути як юридична, так і фізична особа). КПК Росії (ст. 44) подібно до польського

законодавства передбачає право прокурора пред'явити цивільний позов, але це повноваження поширюється лише на випадки необхідності захисту інтересів недієздатних, обмежено дієздатних чи осіб, які з інших причин не можуть самостійно захистити свої права та законні інтереси.

В кримінальному процесі Польщі у справах про злочини з публічного обвинувачення потерпілий може діяти як допоміжний обвинувач поряд із обвинувачем публічним або замість нього. Інститут допоміжного обвинувача не відомий в кримінальному процесі України чи Росії. Він не виключає приватне обвинувачення з боку потерпілого, яке так само як в нас (рівно як і в Росії) здійснюється у визначених категоріях справ.

За кримінально-процесуальним законодавством Польщі потерпілий (у випадках пред'явлення публічного обвинувачення) може до початку судового розгляду подати заяву, що він буде діяти в якості допоміжного обвинувача. Відмова публічного обвинувача від обвинувачення не позбавляє потерпілого повноважень допоміжного обвинувача.

У випадку повторного винесення прокурором постанови про відмову порушення справи або про закриття провадження, потерпілий в місячний строк після вручення йому повідомлення згідно КПК Польщі може внести акт обвинувачення до суду, долучивши по одній копії для кожного обвинуваченого, а також для прокурора. Такий акт обвинувачення повинен бути підготовлений і підписаний адвокатом (для юридичних осіб акт обвинувачення може підготувати також юрисконсульт). Варто також додати, що суд може обмежити число допоміжних обвинувачів.

У випадку відмови допоміжного обвинувача від обвинувачення він не може повторно приєднатись до процесу. Про відмову допоміжного обвинувача від обвинувачення в справі, в якій публічний обвинувач не бере участі, суд повідомляє прокурора. Якщо той не вступає до процесу в 14-денний строк, це спричиняє закриття процесу. Після смерті допоміжного обвинувача найближчі особи можуть приступити до процесу в якості допоміжного обвинувача на будь-якій стадії. Тож наявність інституту допоміжного обвинувача дозволяє

говорити про достатньо самостійний статус потерпілого в кримінальному процесі Польщі.

Відмінності правового статусу потерпілого в різних країнах проявляються також під час його процесуальної діяльності. Різниця зумовлена особливостями правових систем і детальний порівняльний аналіз цих питань вимагає окремого дослідження.